

Vydavatelský počín Společnosti Edvarda Beneše

Společnost Edvarda Beneše začala v roce 1992 vydávat populárně-vědecké studie, dokumenty a memoáry k československým dějinám první poloviny 20. století. Cílem nové knižnice je posílit historické povědomí především mladých generací o dějinách první republiky a o jejich demokratických tradicích, které bylo v minulém půl století cílevědomě devastováno.

Knižnici řídí mezinárodní redakční rada ve složení: předsedkyně Věra Olivová (Praha), Josef Anderle (Chapel Hill), Drahomír Jančík (Praha), Antonín Klimek (Praha), Antoine Mares (Paříž), Eduard Tábořský (Austin), Jaroslav Valenta (Praha), Zbyněk A. B. Zeman (Oxford), Klaus Zernack (Berlín).

První svazek je věnován dvěma osobnostem, které stály v popředí našich moderních dějin – T. G. Masarykovi a Edvardu Benešovi. Zachycuje jejich iniciativní spolupráci při přípravách mezinárodní konference v Janově roku 1922, která byla zaměřena na jednu z klíčových otázek celého 20. století – na vztah západní Evropy k bolševickému Rusku. Pod názvem *Otevřít Rusko Evropě* je zde zveřejněna studie T. G. Masaryka *Pomoc Rusku Evropou a Amerikou* a stať E. Beneše *Politika rekonstrukce Ruska*. Řada dalších dokumentů k této problematice je obsažena v historickém komentáři *Věry Olivové Politika Československa a ruské krize roku 1921 a 1922*. Přestože jde o události, od nichž nás dělí již více než tři čtvrtě století, je to téma stále aktuální.

Studie obsažené ve svazku „vrhají“ autentické pohledy na názory a stanoviska T. G. Masaryka a E. Beneše vůči sovětskému Rusku. Ukazují jejich zásadně odmítavé stanovisko k sovětské vládě, ale i jejich mimořádné úsilí věnované organizování československé a mezinárodní pomoci ruskému lidu ohroženému hladomorem, který si v roce 1921 a 1922 vyžádal na 20 milionů obětí. Československé transporty potravin, léků a osiva zajistily výživu obyvatelstva v rozsáhlých oblastech na Ukrajině, kde byly i početné české osady. Současně Československo poskytlo politický azyl více než 30 tisícům ruských a ukrajinských emigrantů.

Zvláštní pozornost je věnována Masarykově a Benešově mezinárodní diplomatické aktivitě. Jejím cílem bylo přispět k realizaci jednotného postupu západních velmocí vůči sovětské vládě, která prožívala hlubokou a všestrannou krizi. Součástí této akce byla i zveřejněná Masarykova studie *Pomoc Rusku Evropou a Amerikou*, která byla jako zvláštní memorandum předána americké, anglické a francouzské vládě. Na jejím základě vedl pak Edvard Beneš řadu jednání především s francouzským prezidentem a s francouzským a anglickým předsedou vlády. V nich varoval jménem svým i jménem Masarykovým před nejednotným a bezkoncepčním postupem vůči Rusku a snažil se přispět k harmonizaci stanovisek obou velmocí. Současně se mu podařilo sjednotit postup Malé dohody, Polska a bloku baltských států – Estonska, Lotyšska a Finska.

Veškeré toto varovné úsilí československých představitelů – T. G. Masaryka a Edvarda Beneše – vyznělo však naprázdno. Neschopnost Anglie a Francie sjednotit svůj postup vůči Rusku vedla na mezinárodní konferenci v Janově k zahájení hluboké krize poválečné Evropy. Rapalskou smlouvou byl vytvořen mocenský blok Německa a Ruska – dvou velmocí, které v následujícím vývoji postupně ovládly jak Československo, tak i celou střední a východní Evropu.

Přestože od napsání Masarykových a Benešových studií uplynulo více než sedmdesát let, nejde jen o mrtvé historické dokumenty. Problémy, na něž tyto českoslovenští státníci tehdy upozorňovali, nabývají právě v současném vývoji novou aktuálnost.

Druhým svazkem knihnice Společnosti Edvarda Beneše je studie *Věry Olivové Zápas o Československo*, věnovaná kritickému období od října 1937 do září 1938. Na základě bohatého materiálu především z archivu Ministerstva zahraničních věcí zachycuje dramatický politický zápas, který svádělo Československo nejen proti snahám nacistického Německa o jeho ovládnutí, ale i proti anglo-francouzské politice appeasementu, která ho nutila vyhovět Hitlerovým požadavkům. V čele obrany Československa stál prezident republiky Edvard Beneš, jehož iniciativní a cílevědomý postup umožnil, že Československo bylo téměř celý rok s to odolávat mnohostrannému náporu. Úpornost jeho obrany učinila z československé otázky celosvětový problém, jenž byl nakonec vyřešen brutálním zlomením této obrany velmocenskými mnichovskými diktátem.

Edvard Beneš založil svou obranu republiky na úsilí o vytvoření evropské protinacistické koalice. Jejím základem měl být československý spojenecký systém – tj. spolupráce Francie (spojené s Anglií), Československa a Sovětského svazu podporovaná Malou dohodou. Semknutím všech vnitřních pročeskoslovenských sil se současně E. Beneš snažil blokovat činnost nacistické Henleinovy sudetoněmecké strany, působící v republice jako německá pátá kolona.

Tato jeho politika mu umožnila třikrát odvrátit nacistický nápor na republiku: v říjnu 1937, v květnu 1938 a v polovině září 1938. Úspěšná obrana republiky stupňovala však nejen Hitlerovu protičeskoslovenskou kampaň, ale i úsilí Anglie a Francie zamezit případné válečné konfrontaci dohodou s Německem. Když však 23. září 1938 ztroskotala godesberská jednání Chamberlaina s Hitlerem, zdálo se, že válka je neodvratná. Všechny státy Benešovy protinacistické koalice mobilizovaly a Hitler ohlásil ozbrojený útok na Československo na 28. září ve 14.00 hodin. Těsně před tímto termínem se však protinacistická koalice rozpadla. Francie a Anglie se v Mnichově dohodly s Německem a s Itálií na rozbití Československa. Československo bylo z jednání vyloučeno a bez jakéhokoli ohledu na jeho stanovisko vstoupila tato velmocenská dohoda v platnost okamžikem, kdy byla podepsána.

Edvard Beneš svůj boj o záchranu Československa tedy prohrál. Další vývoj však potvrdil správnost jeho základní politické koncepce. O tři léta později, v době, kdy Československo již neexistovalo, kdy Francie byla poražena a celá Evropa byla zalita krví, se na základě atlantické charty spojily do boje proti nacistické agresi Anglie, USA a Sovětský svaz. Po jejich boku bojovala i exilová Benešova vláda za obnovení samostatného československého státu.

Jako třetí svazek knihnice Společnosti Edvarda Beneše vyšla studie *Ferdinanda Peroutky Byl Edvard Beneš viněn?* Peroutka ji napsal v emigraci bezprostředně po únoru 1948. Jako samostatnou publikaci ji poprvé zveřejnil v roce 1949 Masarykův demokratický svaz v Paříži a poté se dočkala několika dalších exilových vydání. Její zařazení do knihnice je jejím prvním samostatným vydáním v České republice.

Studie se soustřeďuje především na politiku prezidenta Edvarda Beneše v únoru 1948, která je však současně zasazena do širšího tematického i časového kontextu.

V první části se Ferdinand Peroutka zamýšlí nad psychologickým fenoménem, který způsobuje, že ve složitých historických okamžicích, kdy úsilí určité skupiny skončilo neúspěchem, se tato skupina snaží najít konkrétního viníka ve vlastních řadách, jehož by mohla učinit odpovědným za neúspěch, a tím se zbavit vlastní spoluviny. V tomto procesu byla veškerá vina za únor 1948 přenesena na osobu prezidenta Beneše, ačkoli „*je nedůstojno vzdělaného člověka shrnout všechny složité příčiny politické, historické, zeměpisné a mocenské, které vedly k pádu svobod v Československu, a položit je k nohám jednoho člověka jako jeho vinu*“. Podle F. Peroutky je proto také schopnost „*spravedlivě rozebrat problém Edvarda Beneše téměř otázkou charakteru*“.¹

Peroutka se zamýšlí nad úsilím E. Beneše zajistit československému státu – jehož obnova v roce 1945 byla Benešovým velkým politickým vítězstvím – nové záruky jeho vnější i vnitřní nezávislosti. Mnichovská zkušenost na straně jedné a vítězný postup Rudé armády na straně druhé ho v roce 1943 vedly k podpisu smlouvy se Sovětským svazem.

Jejím cílem bylo včas zaručit poválečnému Československu svobodu především ve vnitropolitickém vývoji. Beneš se k tomuto kroku rozhodl, protože si byl vědom, že „*jakmile ruská armáda stane na československém území, bude pozdě na jednání*“.² Smlouvou se Sovětským svazem chtěl současně přispět k udržení spolupráce mezi Západem a Východem i po válce.

„*Stalinismus, který směřuje ke komunistické diktatuře tím způsobem, že dává pěkná jména ošklivým věcem, musil chtít nechť povolil také jistou lhůtu Československu, aby neprozradil svou hru příliš brzo.*“³ Únor 1948 však tvrdě rozmetal všechno Benešovo úsilí i naděje.

F. Peroutka zdůrazňuje, že v tomto rozhodujícím mocenském boji s komunisty stál Edvard Beneš osamocen, že za ním nebyla „*seřazena žádná hmotná moc, která by stála za řeč*“.⁴ Naproti tomu komunisté byli připraveni k nejtvrdějším zásahům a Sovětská armáda stála na hranicích odhodlaná k vpádu do republiky. Demokratičtí politici se nevzchopili k žádné akci a nakonec svrhli všechnu tíhu porážky demokracie na prezidenta. Ten také čtrnáct dní před svou smrtí vzkázal do exilu: „*Oni obviňují mne, že jsem je zklamal, a já obviňuji je, že zklamali oni mne v rozhodující chvíli. Bez jejich příslibeného zásahu byl jsem bezmocný.*“⁵

F. Peroutka s porozuměním a velmi citlivě hodnotí obtížnou Benešovu situaci v únoru 1948 i vzhledem k jeho vážné chorobě. Za pochybené pokládá však to, že okamžitě po únoru 1948 neabdikoval. „*Setrvav v úřadě, pomohl komunistům zastínit fakt, že v Praze byl proveden komunistický puč*“,⁶ a umožnil jim vzbuzovat zdání legality, když zahájili kruté pronásledování všech demokratů, včetně jeho přívrženců a přátel.

Závěrem své studie Peroutka zdůrazňuje: „*Žádný kompromis s komunisty nemůže zachránit demokracii... jsou jen dva způsoby, jak demokracie může vyjít s komunismem, když se cítí silným: bojovat – nebo kapitulovat.*“⁷

Pro další svazky své knihovny připravuje Společnost Edvarda Beneše následující studie: *Alexandr Ort: Evropan Edvard Beneš; Věra Olivová: Edvard Beneš proti nacizmu; Amelie Posse-Brázdová: Poslední rozmluva s Edvardem Benešem; Miroslav Plessinger-Božinov: Ze vzpomínek na první odboj.*

Zora Dvořáková

¹ Peroutka, F.: Byl Edvard Beneš vinen? Společnost Edvarda Beneše, s. 5.

² Tamtéž, s. 10.

³ Tamtéž, s. 18.

⁴ Tamtéž, s. 22.

⁵ Tamtéž, s. 23.

⁶ Tamtéž, s. 24.

⁷ Tamtéž, s. 26.